

*Алексеева Н. С.,
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОРЯДОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню порядку забезпечення позову у цивільному судочинстві України.

Ключові слова: стадія судового розгляду, заходи забезпечення позову, заява про забезпечення позову, виконавче провадження, скасування заходів забезпечення позову.

Постановка проблеми. Забезпечення позову має важливе значення для захисту прав та інтересів учасників цивільного процесу, оскільки надає змогу гарантувати можливість виконання судового рішення або зробити виконання судового рішення менш складним. Також забезпечення позову має на меті захистити майнові права та інтереси особи, що потребує такого захисту.

Звертаючись до суду для захисту та відновлення своїх порушених прав у особи може виникнути проблема не в отриманні позитивного рішення у справі, а проблема можливості його подальшого виконання.

З метою запобігання утруднення чи неможливості виконання рішення суду сторона у цивільній справі має право звернутися до суду із заявою про забезпечення позову.

Для звернення до суду із заявою про забезпечення цивільного позову та отримання позитивного результату особа має дотримуватись чіткого порядку звернення до суду із такою заявою, а також розуміти механізм реалізації та порядок забезпечення позову у цивільному судочинстві. Саме це вказує на актуальність даної статті.

Окремі аспекти забезпечення позову в цивільному процесі відображено у працях вітчизняних учених: В.І. Бобрика, Д.Д. Луспеника, Є.І. Фурси, С.Я. Фурси, а також у працях зарубіжних науковців-процесуалістів, котрі досліджували інститут забезпечення позову в цивільному процесі на дисертаційному та монографічному рівні й займаються проблемами забезпечення позову нині: Л.І. Газиянца, М.А. Гурвіча, І.С. Денисова, А.А. Добровольського, З.Т. Новічкової, Г.Л. Осокіної, Т.М. Ткачової, Л.І. Фішмана, М.К. Юкова, Т.Б. Юсупова та ін.

Метою статті є виявлення проблем та особливостей правового регулювання порядку забезпечення цивільного позову, а також обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавчого закріплення правових відносин, які виникають у зв'язку із застосуванням засобів забезпечення позову у цивільному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особа може звернутися до суду із заявою про забезпечення позову на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття заходів забезпечення може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду, згідно з ч. 3 ст. 151 ЦПК України.

В юридичній літературі відсутня єдина точка зору з приводу того, на яких стадіях розгляду справи можуть вживатися заходи забезпечення позову.

Виокремлюють декілька підходів щодо вжиття заходів забезпечення позову на тій чи іншій стадії цивільного процесу.

До першого підходу відноситься думка, щодо якої заходи забезпечення позову можуть бути застосовані на будь-якій стадії цивільного процесу в суді першої інстанції, під час апеляційного та касаційного перегляду рішення суду. Забезпечення позову як засіб запобігання можливим порушенням майнових прав чи охоронюваних законом інтересів юридичної або фізичної особи може застосовуватись як за основним, так і за зустрічним позовом на будь-якій стадії процесу, включаючи перегляд рішення, ухвали, постанови в апеляційному або в касаційному порядку, що також підтверджується ч. 2 п. 1 постанови пленуму Верховного Суду України № 9 від 22 грудня 2006 року «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову», а також п. 2 постанови пленуму Верховного Суду України № 16 від 26 грудня 2011 року «Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову».

З цією точкою зору можна погодитись, виходячи з тих умов, що згідно з ч. 1 ст. 304 ЦПК України справа розглядається апеляційним судом за правилами, встановленими для розгляду справи першої інстанції, з винятками і доповненнями, встановленими ЦПК України.

У касаційній інстанції справа розглядається за вимогами суду першої інстанції лише для перевірки оцінки обставин справи та повноти їх встановлення у рішенні або постанові.

Відповідно до ч. 1 ст. 362 ЦПК України рішення, ухвала суду чи судовий наказ переглядаються судом, який ухвалив рішення, постановив ухвалу або видав судовий наказ.

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна дійти висновку, що правила цивільного провадження у суді першої інстанції є фундаментальними для розгляду справи на будь-якій стадії цивільного процесу з обов'язковим урахуванням особливостей кожної стадії.

Враховуючи, що можливість забезпечення позову прямо передбачена під час розгляду справи у суді першої інстанції, зазначене правило можна застосовувати і на інших стадіях.

Другий підхід говорить про те, що заходи забезпечення позову можуть бути застосовані лише в суді першої інстанції і лише до прийняття рішення у справі [6, с. 261].

На підтвердження зазначеної думки наводиться приклад звернення із заявою про забезпечення позову під час розгляду справи у касаційній інстанції, оскільки рішення, на яке подана заява про перегляд вже набрало чинності, а також касаційний розгляд справи виключає дії, пов'язані зі встановленням обставин справи та їх доказуванням у той час, як важливим елементом забезпечення позову є процес доказування.

Що стосується вжиття заходів забезпечення позову на стадії виконання рішення суду, то таке застосування зазначених заходів не виявляється можливим, оскільки зміст виконавчого провадження та його суб'єктний склад виключають застосування зазначеного інституту.

Для застосування заходів до забезпечення позову суду слід переконатися у прийнятті позовної заяви до провадження і в тому, що рішення у справі не набрало законної сили [1, с. 6–9].

Заява про забезпечення позову згідно зі ст. 153 ЦПК України розглядається судом, у провадженні якого перебуває справа у день її надходження без повідомлення відповідача та інших осіб, які беруть участь у справі. Порушення зазначеної норми може призвести до неефективності та недоцільності вжитих заходів забезпечення. Якщо заява подається у судовому засіданні, суд повинен вирішити це питання з урахуванням думки учасників справи.

Необхідною умовою для розгляду заяви про забезпечення позову є дотримання особою вимог щодо форми письмової заяви про забезпечення позову.

Вимоги щодо форми зазначеної заяви передбачені ч. 2 ст. 151 ЦПК України, згідно з якою у заяві про забезпечення позову повинні бути зазначені: причини, у зв'язку з якими потрібно забезпечити позов; вид забезпечення позову, який належить застосовувати, з обґрунтуванням його необхідності; інші відомості, потрібні для забезпечення позову.

Як бачимо, вимоги до заяви про забезпечення позову є дуже стислими, в них не міститься вимог, які є необхідними для зазначеного виду заяв. До таких можемо віднести: найменування суду, до якого подається заява; ім'я сторін, що беруть участь у справі, їх місце проживання чи місцезнаходження із зазначенням ідентифікаційного коду господарювання або індивідуального ідентифікаційного номера; предмет спору; документ про сплату судового збору; при необхідності, вимогу про застосування зустрічного забезпечення із зазначенням розміру.

На нашу думку, більш ширший перелік вимог щодо заяви про забезпечення позову прискорить розгляд заяви про забезпечення позову, а також зменшить вірогідність повернення такої заяви.

До подання позовної заяви ЦПК України передбачена можливість звернення до суду із заявою про забезпечення позову лише з метою запобігання порушення права інтелектуальної власності. Законом не визначено, який саме суд зобов'язаний розглянути подану заяву про забезпечення позову до подання позовної заяви. Очевидно заінтересованій особі за таких обставин потрібно звертатися у той суд, який уповноважений відкрити провадження у справі за позовною заявою, що в майбутньому повинна бути подана [4].

Така заява розглядається судом не пізніше двох днів із дня її подання.

Заява про забезпечення позову, що подана до подання позовної заяви має бути вмотивованою та обґрунтованою. Відсутність мотивування підстав для вжиття заходів забезпечення позову, недоведеність можливості утруднення чи неможливості виконання майбутнього рішення є найчастішими підставами для відмови судом у забезпечення позову.

Про застосування заходів забезпечення позову або про відмову у застосуванні забезпечувальних заходів судом постановляється ухвала, яка має відповідати загальним вимогам, передбаченим ст. 210 ЦПК України. В ухвалі про забезпечення позову має зазначатися вид забезпечення позову й підстави його обрання, порядок виконання, розмір застави, якщо він передбачений. Розмір застави визначається судом у залежності від обставин справи, обмеженням є умова про неможливість розміру застави бути більшим, ніж ціна позову.

Копія ухвали направляється заявникові й зацікавленим особам негайно після її постановлення. Особі, щодо якої були

вжиті забезпечувальні заходи, у разі її відсутності під час вирішення питання щодо забезпечення позову зазначена ухвала надсилається лише після її виконання. Дотримання зазначеної умови є запорукою перешкодження затягуванню вирішення питання про забезпечення позову з боку особи, щодо якої вжиті забезпечувальні заходи.

Ухвала суду є виконавчим документом і підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень, а саме, за допомогою органів державної виконавчої служби.

На практиці досить часто виникають проблеми реалізації отриманої ухвали суду про забезпечення позову. Досить часто заявник, звернувшись до органів державної виконавчої служби з ухвалою про забезпечення позову отримує відмову у відкритті виконавчого провадження.

У разі недотримання вимог, встановлених Законом України «Про виконавче провадження», державний виконавець має право відмовити у відкритті виконавчого провадження [8].

Однією з причин відмови у відкритті виконавчого провадження щодо виконання ухвали суду про забезпечення позову є невідповідність зазначеної ухвали встановленій законом формі.

Така проблема виникає у зв'язку з недосконалістю процесуального законодавства, що регулює зазначене питання. Вирішення даної проблеми можливе шляхом доповнення вимог щодо постановлення судової ухвали про забезпечення позову, які б відповідали вимогам ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження».

Під час виконання ухвали суду про вжиття заходів забезпечення суду дотримуються загальних правил виконавчого провадження, визначених Законом України «Про виконавче провадження» та іншими актами.

Слід звернути увагу, що найпоширенішими виконавчими документами про забезпечення позову є ухвали суду про накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві і знаходяться у нього, або в інших осіб [7].

Необхідно звернути увагу, що відповідно до пункту 4.2.3 Інструкції з організації примусового виконання рішень, якщо опис і арешт майна здійснюється на виконання рішення про забезпечення позову, державний виконавець передає арештоване майно на зберігання боржнику або його представнику. Іншій особі майно на зберігання може бути передане лише у випадку відсутності боржника чи його відмови від прийняття майна на зберігання, а також у випадку, якщо судовим рішенням визначено іншу особу, якій необхідно передати майно на зберігання [3].

Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державна реєстрація обтяжень нерухомого майна здійснюється в Державному реєстрі прав органами державної реєстрації прав на підставі постанови державного виконавця про накладення арешту на нерухоме майно [9].

Процедура проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, перелік документів, необхідних для її проведення визначені Порядком державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 № 868.

Відповідно до цього Порядку для проведення державної реєстрації обтяжень заявник подає органам державної реєстрації прав відповідну заяву. Заява про державну реєстрацію подається щодо кожного об'єкта нерухомого майна окремо [10].

Таким чином, якщо ухвалою суду про забезпечення позову передбачено накласти арешт на все майно боржника, для накладення цього арешту державний виконавець повинен сфор-

мувати або витребувати з органу державної реєстрації прав інформаційну довідку з Державного реєстру прав щодо суб'єкта боржника, яка містить відомості про всі об'єкти нерухомості, що належать йому на праві власності, після чого подати заяву про державну реєстрацію обтяжень щодо кожного об'єкта нерухомого майна окремо.

Також слід зазначити, що для забезпечення виконання ухвали суду про накладення арешту як на рухоме, так і на нерухоме майно, ухвала повинна містити відомості про об'єкт обтяження (адреса, якщо нерухоме майно, кадастровий номер земельної ділянки, державний номер транспортного засобу тощо), оскільки ці відомості зазначаються в заяві про реєстрацію обтяження.

Як уже зазначалося, заява про забезпечення позову має відповідати вимогам, зазначеним у ч. 2 ст. 151 ЦПК України. У випадку, якщо суд установить, що заява про забезпечення позову не відповідає зазначеним вимогам, повертає її заявникові, про що виносить ухвалу. Повернення заяви про забезпечення позову не перешкоджає повторному зверненню заявника до суду в тому випадку, коли заявником будуть усунені недоліки, зазначені в ухвалі про повернення заяви про забезпечення позову.

Цивільно-процесуальним законом не передбачена можливість суду залишати заяву про забезпечення позову без руху для усунення недоліків такої заяви.

На нашу думку, можливість суду залишати заяву про забезпечення позову без руху була б досить ефективною, оскільки б зазначена процедура могла б значно зекономити час, що є дуже важливим, так як своєчасне застосування заходів до забезпечення позову спрямоване на подальше виконання судового рішення.

За результатами розгляду заяви про забезпечення позову суд може як задовольнити заяву, так і відмовити у задоволенні заяви. Однак підстави для відмови у забезпеченні позову прямо не передбачені ЦПК України.

Виходячи з того, що недотримання формальних підстав забезпечення позову тягне за собою повернення заяви про забезпечення позову заявнику, то причиною відмови у забезпеченні позову можуть виступати лише порушення чи недотримання матеріальних підстав.

Отже, можемо вважати, що підставою для відмови у забезпеченні позову є необґрунтованість клопотання про забезпечення позову, тобто відсутність обставин, які б підтверджували, що невжиття заходів забезпечення позову може призвести до утруднення або неможливості виконання рішення суду.

Відповідно до частин 9, 10 ст. 153 ЦПК ухвала про забезпечення позову виконується негайно, а її оскарження, на відміну від ухвали про скасування даного забезпечення, не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду справи.

Цивільно-процесуальне законодавство надає можливість як відповідачу, так і позивачу звернутись до суду, який постановляв ухвалу про вжиття заходів забезпечення, із заявою про заміну виду забезпечення. Відповідачем така заява може бути подана у випадку, коли забезпечення позову порушує його права.

Така заява розглядається судом не пізніше двох днів із моменту її подання та має бути вирішена з урахуванням думок сторін у справі, однак їх неявка не перешкоджає розгляду зазначеної заяви [5].

Якщо до суду із заявою звернувся відповідач, то така заява може бути задоволена лише за згодою позивача.

Якщо із заявою про зміну способу забезпечення звернувся позивач, згода позивача не вимагається.

Згідно з ч. 4 ст. 154 ЦПК України особа, щодо якої вжито заходи забезпечення позову без її повідомлення протягом п'яти днів із дня отриманої копії ухвали, може подати до суду заяву про їх скасування, яка повинна бути розглянута судом протягом двох днів.

На практиці виникають суперечливі ситуації щодо скасування заходів забезпечення, коли ухвалою про забезпечення позову порушуються права інших осіб, що не беруть участі у справі.

Процесуальний статус особи у даному випадку є дуже важливим, оскільки лише особа, щодо якої вжито заходи забезпечення позову, може звернутись до суду першої інстанції із заявою про скасування таких заходів.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 293 ЦПК України в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду щодо забезпечення позову, а також щодо скасування забезпечення позову.

Стаття 292 ЦПК України надає право оскаржувати такі ухвали сторонам та іншим особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки.

Якщо особа, на майно якої накладено арешт, не є стороною у справі, виконання рішення суду не залежить від її дій та не стосується її, можна дійти висновку, що вона не є особою, щодо якої вжито заходів забезпечення. У такому випадку власник майна має звернутися до суду в апеляційному порядку із заявою про оскарження ухвали про накладення арешту на його майно. Із заявою про скасування забезпечувальних заходів така особа звертатися до суду першої інстанції не має права.

Досить часто до суду звертаються особи із заявами про скасування заходів забезпечення позову або скасування ухвали про забезпечення позову, вважаючи, що зазначені вимоги є ідентичними.

Різниця між скасуванням заходів забезпечення позову і скасування ухвали про забезпечення позову полягає у тому, що заходи забезпечення скасовуються судом у випадку, коли відпала підстава необхідності їх застосування. Скасування ухвали про забезпечення позову є наслідком її апеляційного оскарження.

Підстави скасування забезпечення позову можна поділити на дві групи: основні та додаткові підстави.

До основних підстав можна віднести: заяву особи, щодо якої вжито забезпечення позову про скасування заходів забезпечення, в якій вона повинна зазначити, чому забезпечувальні заходи є недоцільними і підлягають скасуванню; постановлення ухвали про закриття провадження у справі або залишення позовної заяви без розгляду; набрання законної сили рішення суду.

Додаткові підстави застосовуються лише у випадку, коли заходи забезпечення позову були вжиті до подачі позову. Згідно з пунктами 1-3 ч. 7 ст. 154 ЦПК України такими підставами є: 1) неподання заявником відповідної позовної заяви протягом трьох робочих днів із дня постановлення ухвали про забезпечення позову; 2) повернення позовної заяви; 3) відмови у відкритті провадження у справі.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що:

– у вітчизняній юридичній літературі відсутня єдина думка щодо того, на якій стадії можуть бути вжиті заходи забезпечення позову, однак, згідно з ЦПК України забезпечення позову може бути застосовано на будь-якій стадії цивільного процесу;

– для застосування заходів забезпечення позову необхідним є звернення особи до суду із відповідною письмовою заявою з обов'язковим дотриманням вимог, які передбачені ч. 2 ст. 151

ЦПК України. Вимоги до заяви про забезпечення позову є досить стислими, більш ширший перелік вимог щодо заяви про забезпечення позову може прискорити розгляд заяви про забезпечення позову, а також зменшити вірогідність її повернення заявнику;

– про застосування заходів забезпечення позову або про відмову у застосуванні забезпечувальних заходів судом постановляється ухвала суду, яка є виконавчим документом і підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень, а саме, за допомогою органів державної виконавчої служби. Однак на практиці виникають проблеми щодо виконання ухвали у зв'язку з недотриманням вимог щодо виконання виконавчого документа;

– законодавством не передбачена можливість суду залишити заяву про забезпечення позову без руху. Можливість залишення заяви без руху була б досить ефективною, оскільки б зазначена процедура могла б значно зекономити час, що є дуже важливим, так як своєчасне застосування заходів до забезпечення позову спрямоване на подальше виконання судового рішення;

– недотримання формальних підстав позову тягне за собою повернення заяви про забезпечення позову заявнику, причиною відмови у забезпеченні позову можуть виступати лише порушення чи недотримання матеріальних підстав, тобто відсутність обставин, які б підтверджували, що нежиття заходів забезпечення позову може призвести до утруднення або неможливості виконання рішення суду;

– із заявою про скасування заходів забезпечення позову може звертатися лише особа, що бере участь у справі, особа, що не бере участі у справі, однак накладений арешт стосується її майна, повинна звертатися до апеляційного суду із заявою про оскарження зазначеної ухвали.

Література:

1. Михалина Ю.А. Основания принятия обеспечительных мер, как гарантия соблюдения прав и законных интересов участников спорного правоотношения / Ю.А. Михалина // Современные гуманитарные исследования . – 2006. – № 2 (9). – С. 261–264.
2. Анохин В.С. Обеспечительные меры, как способ защиты прав в арбитражном судопроизводстве / В.С. Анохин // Арбитражный и гражданский процесс. – 2007. – № 4. – С. 6–9.
3. В.М. Кравчук, О.І. Угріновська. Авторський колектив коментарю до Цивільного процесуального кодексу України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gpk/93-gpk/4639-avtorskiy.html>.
4. Про виконавче провадження: Закон України від 21 квітня 1999 року № 606-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 22.
5. Особливості виконання ухвал суду про вжиття заходів до забезпечення позову. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nabu.com.ua/NEWS/dvs.doc.
6. Інструкція з організації примусового виконання рішень від 2 квітня 2012 р. за № 489/20802, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12/page>.
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.
8. Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 року № 868. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/868-2013-%D0%BF>.
9. Курс цивільного процесу. В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/grazhdanskij-protsess/259-kurs-tsilivnogo-protsesu-vv-komarov.html>.
10. Іванюта Н.В. Забезпечення позову в господарському судочинстві: монографія / Н.В. Іванюта. – Донецьк: Юго-восток, 2013. – 100 с. – 158 с.
11. Цивільний процес України: Навчальний посібник для підготовки до іспиту / видання друге, доповнене і перероблене / С.О. Погрібний, Р.Ф. Гонгало, Н.В. Волкова та ін. – Х. : Одісей, 2011. – 10 с. – 200 с.
12. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс // М.Й. Штефан. – [Електронний ресурс] – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – 622 с. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/688/8/>.

Алексеева Н. С. Порядок обеспечения иска в гражданском судопроизводстве Украины

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению порядка обеспечения иска в гражданском судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: стадия судебного рассмотрения, меры обеспечения иска, заявление об обеспечении иска, исполнительное производство, отмена мер обеспечения иска.

Alieksieieva N. The order of claim securing in civil proceedings

Summary. The article considers order to ensure claim in civil proceedings in Ukraine.

Key words: stage of proceedings, measures to ensure claim, application for interim relief, enforcement, abolition of measures to ensure claim.